

Atonsko monaštvo.

Dr. Janko Oberški.

Prvi počeci monaškog života niču u davno doba kršćanske starine na tlu istočne Crkve. Patrijarhama monaškog života uopće smatraju se sv. Pavao iz Tebe, sv. Antonije Pustinjak iz Kome, sv. Pahomije i sv. Bazilije Veliki; živjeli su u 4. vijeku. Ovi odrediše karakteristične smjerove monaškom životu, prema kojima se razviše kasnije glavni tipovi monaštva. Iz zajedničke domovine monaštva, t. j. iz istočne Crkve presadeno je monaštvo na tlo zapadne Crkve, gdje je zadobilo prema posebnim socijalnim i kulturnim prilikama na zapadu i svoje specifične osebine, kojima se razlikuje od istočnog monaštva.

Prema načinu monaškog života razvila se u glavnom u istočnoj Crkvi tri tipa monaštva: a) anahorete ili eremite, kojima pripadaju kao podvrste i stilite; b) cenobite; c) sarabaite, od kojih nastadoše tako zvani gyrovagi i idioritmici.

I. Tip anahoreta ili eremita.

To su monasi, koji su se povukli iz svijeta u pustinju, da tamo provode život u potpunoj samoći. Ako se anahorete udruže, da svi iz istoga okoliša stanuju na okupu, ali tako, da svaki od njih imade zasebnu ćeliju ili kućicu (*κολύβη*) za stanovanje, nastaju tipovi anahoretskih ili eremitskih manastira po imenu Laure, a monasi se zovu keliote. Prvi organizator anahoretskih manastira je sv. Antonije Pustinjak. Kao specifična podvrsta anahoreta poznati su već u prvom početku stilite, prozvani tako zbog svoga posebnog načina života na stupu.

Najstarije monaške naseobine na Atosu pripadale su anahoretskom ili eremitskom tipu. Fresko slikarije u trpezarijama i crkvama atonskih manastira predočuju nam zorno tipove pravih anahoreta ili eremita: mršave, gole, košćate ljudske pojave, odjevene samo oko bokova pojasom ispletenim od smokova lišća, s dugačkom raspuštenom kosom preko ramena i leđa te sijedom bradom, koja se spušta sve do tla. U ovakvom portretu predočeni su obično sv. Onufrije i sv. Petar Atonski. Stroge ove asketske pojave pravi su pustinjački tipovi, koji bi se često znali dovinuti vršku savršenstva asketskog života, te bi se prozvali *h e s y c h a s t e* (prema grčkoj riječi *ἡσυχάζω* = mirovati). Vrst monaha *h e s i h a s t a* bila je poznata na istoku već u 5 vijeku, a nazivali su tako one monahe, koji su bili odani mističko-kontemplativnom životu. Hesihazmom se nazivalo takvo stanje duše, gdje bi pojedinac polučio toliki stepen duhovnog savršenstva, te bi mogao u neprekidnoj molitvi biti trajno sjedinjen s Bogom. O takvom stanju duše, gdje ona na neki način posve miruje u blaženom pokoju sjedinjena s Bogom u kontemplaciji, i oslobođena od požuda, govore u kršćanskoj starini poznati mistici kao sv. Maksim Ispovjedalac i sv. Ivan Klimak.¹

Hesihastički asketski način života po svojoj prirodi iziskuje kao preduvjet i temeljito poznavanje izvjesnih teoretskih načela o duhovnom kontemplativnom životu, i zato nije prikladan za takve monahe, koji su posvema neuki s obzirom na poznavanje elementarnih načela askeze.

Mistici su se služili u svojim spisima često zornim poredbama i metaforama, da objasne svrhunaravni način mističkog kontemplativnog života, a kod atonskih bi se monaha zbog njihove neukosti dešavalo, da su takve metafore i poredbe shvaćali u literarnom značenju, i tako se kod atonskih monaha hesihazam degenerirao u besmisleni formalizam. K tomu je pridošao još utjecaj masalijanskog i bogumilskog krivovjerja. Početkom 14. vijeka je na Atosu gotovo sasvim ponestajalo smisla za hesihastički asketski život. U to dođe na Atos čuveni monah Grgur Sinajski, koji je pregnuo, da

¹ Jugie: *Theologia dogm. christianorum orientalium* tom. I. (Parisii 1925, — 8° — 728.) str. 431.

obnovi duh hesihastičke asceze među atonskim monasima. Kao rezultanta svih tih utjecaja razvio se u neku ruku posebni sistem atonskog hesihazma, koji se u glavnom može svesti na ova osnovna načela:

1. Bog stanuje u duši pravedničkoj i očituje joj se kao neko neiskazano svjetlo, koje ju napunja čudnovatim slastima i utjehama.

2. Duša je smještena u srcu ili u sredini trbuha.

3. Hesihasta treba da svoj duh, koji hoće da se vanjskim stvarima rastresa, svim silama nastoji povratiti natrag u svoje tijelo i srce, da ga tu zatvori i privede k sabranosti.

4. Da se sigurnije poluči taj učinak, mnogo pomažu i neke tjelesne akcije, kao susprezanje daha, upiljivanje očiju u srce, ili u sredinu trbuha, ili u pupak.

5. Kad je ovako duh sasvim u srce povraćen i sabran, obasjava ga božanstveno svjetlo, te ga sa svih strana opkoljuje i čudnovato naslađuje.

6. Ovo božanstveno svjetlo jest isto, što i posvetna mi-
lost, svjetlo slave i sama slava ili blaženstvo svetih. Po nauci hesihasta to je svjetlo nešto božanstveno, nestvoreno, neodijeljeno od božje biti, ali ipak nešto stvarno različno od nje. Božja naime bit kao takva, ne dopušta da tko od nje udioništvuje, niti se može vidjeti, niti komu saopćiti. Ovo pak božanstveno svjetlo vidjeli su tjelesnim očima, uzdignutim i okrijepljenim po natprirodnoj sili, sv. Stjepan, Savao kod Damaska i apostoli na gori Taboru. Svjetlo naime, u kojem se naš Gospod pokazao preobražen i obasjan bila je slava, sjaj, zraka samoga božanstva, dakle nešto nestvoreno, premda različno od božje biti.²

Ovaj sistem hesihazma nadopunio je još kasnije znameniti Grigorije Palamas nekim posebnim dodacima i tumačenjima, tako te bi taj ponovno nadopunjeni, a u istinu iskvareni sistem hesihazma prozvan p a l a m i z a m.

Hesihaste provode sate i dane u potpunom mirovanju, uronjeni u razmišljanje o vječnim istinama. Karakteristična je njihova poza, da stoje nepomičnim pogledom vertikalno niz pupak upiljenim o tle. To su dakako vrlo rijetke pojave.

² Jugie: ol. c. 432.—434.

Prvi je organizovao atonske anahorete sv. Atanasije Atonski u 10. vijeku, da su se stali skupljati u lavre. On je osnivač najznatnije atonske anahoretske naseobine Velika Lavra na najjužnijem iskraju poluotoka Atosa.

Monaha anahoreta ili eremita imade još i danas na Atosu prilično mnogo. Osim spomenute naseobine Vel. Lavre, gdje stanuju svi na okupu a svaki u svojoj posebnoj kolibi, imade ih po čitavoj gori raštrkanih što u sasvim osamljenim eremit-skim kolibama, što opet u zaseocima od nekoliko koliba zajedno. Monasi anahorete, što stanuju u tim kolibama, zovu se kelioti ili askete. Tu oni provode život sasvim samostalno. Obraduju sami određeni im dio zemljišta, zasađen vinovom lozom ili različitim povrćem, prehranjuju se voćem i drugim plodinama, smokvama, trešnjama, jabukama, kruškama, groždem i t. d. Mogu se baviti i kakvim obrtom, kao primjerice pletenjem košara, rezbarenjem, tkanjem, pletenjem ili priređivanjem biljnih ekstrakta, esenca i t. d.

Današnja monaška disciplina atonskih anahoreta.

Prema odredbama trulanskoga crkvenog sabora g. 692. može da postane anahoretom onaj monah, koji se kroz tri godine kušnje u cenobitskom manastiru pokazao, da je podoban živjeti kao eremita, a poslije toga proboravio za pokus jednu godinu samostalno u kojoj kolibi. Prema tomu vrijeme kušnje za eremitu traje 4 godine. Ovako prokušani monah dobiva po tom dopuštenje od ordinarija, da se smije odijeliti u samostalna eremitu. Eremita ne smije nikada napustiti svoga boravišta, osim u slučaju skrajnje potrebe, ili zbog općega dobra, ili da pođe u manastir umrijeti; ali ni u ovim slučajevima ne smije ostaviti svoje kolibe bez prethodnog dopuštenja ordinarijeva.

U doba sv. Atanasija Atonskog bilo je prema njegovom monaškom pravilu dopušteno samo petorici hesihasta, da provode život u osamljenim kolibama. Na nedjelje i blagdane silaze iz gore u obližnje manastirske kapele ili crkve na liturgiju. Ako stanuju na okupu, imadu redovno zajedničku crkvu. Ovakve naseobine od više eremita na okupu zovu se skiti.

Njima upravlja jedan monah iz onoga manastira, kojemu pripada ovakav skit. Taj upravitelj nosi ime *δικαῖος* = nadstojnik.

Današnji se atonski anahorete ne brinu mnogo za uzorno kultiviranje svojih naselja, već imadu neznatne zahtjeve i zadovoljavaju se u glavnom s onim, što pod utjecajem blagog podneblja samo urodi. Izuzetak čine nekoje ruske naseobine, koje drže u redu čitave gajeve maslinika, voćnjaka, te dosta pomno uređene bašče s raznim povrćem.

II. Tip cenobitskog monaštva.

Začetnik cenobitskog monaškog života jest sv. Pahomije, koji je osnovao prvi cenobitski manastir na nilskom otoku Tabenni i napisao pravila za cenobitski monaški život g. 325. Ova je pravila kasnije usavršio sv. Bazilije tako, te još danas čine jezgru monaških pravila za cenobite istočne Crkve.

Bitna karakteristika toga monaškog tipa jest, da monasi provode zajednički život u jednom manastiru, pod zajedničkom upravom kao jedna monaška obitelj (*κοινὸς βίος* = zajednički život). Nijedan monah ne smije imati privatnog imetka, već je sva imovina zajednička manastirska. Imadu zajedničku trpezu (blagovalište), zajednički pribivaju liturgiji i pjevanju časova. U slobodno se vrijeme svaki monah imade baviti prema odredbi starješine određenim poslom. Bave se gdje gdje i obrtom. Stanuju i spavaju u zajedničkim prostorijama. Počivalište im je sasvijem jednostavno: po sobi unaokolo uza zid proteže se neprekinuto drvena sofa, pokrivena grubim ponjavama i tvrdim jastucima, napunjenim slamom. Monasi se polijegaju uzduž jedan za drugim. Stane ih obično po 8 u jednu sobu.

Na čelu svakog cenobitskog manastira stoji iguman (*ηγούμενος*) = opat, prior. Njega biraju monasi većinom glasa između uglednijih kandidata, koji su poznati kao prokušani i postojani u uzornom monaškom životu, poznadu dobro monaška pravila i imadu sposobnosti za upravnu službu. Izabranog potvrđuje, imenuje i ustoličuje biskup obredom *χειροθεσία*, i tom prilikom dobiva od biskupa igumanski plašt ili palium. Prigodom ustoličenja dižu ga monasi tripudij u vis i kliču mu: „*Ἄξιος*“ = dostojan! Na to ga biskup poljubi, a isto tako i svi ostali monasi. Na svršetku mu biskup predaje

igumanski štap, kao simbol upravne vlasti. Ako se u jednom manastiru ne bi našlo sposobna monaha za igumana, može biskup imenovati sam i kojega monaha iz drugoga manastira. Iguman imade neograničenu i vrhovnu upravnu vlast nad dotičnim cenobitskim manastirima. Jedino ne smije da bez privole ordinarija otuđi koji dio manastirskog posjeda. On je odgovoran za disciplinu u manastiru. Njemu o bok stoji zamjenik, proiguman ili epitrop = *ἐπίτροπος*. Mandat igumana traje obično 2 godine, osim u manastirima zvanim Stavropigija, gdje sam patrijar imenuje igumana doživotno. Važnu službu vrši također tajnik manastira, *γραμματικὸς* ili *λογίατος*, kojega služba traje doživotno. On bilježi važna riješenja starješina ili čitavog monaškog zbora i vodi korespondenciju manastira. Još valja spomenuti neke funkcionare, kao ekonomu, rizničara, prokuratora i milostinjara.

Prema tomu se vidi, da se konstitucija istočnjačkih cenobitskih manastira u bitnosti ne razlikuje mnogo od zapadnjačkih manastira benediktinskoga reda.

Od atonskih manastira zadržali su još do danas cenobitski karakter ovi: Sv. Pavla, sv. Grigorija, sv. Dionizija, Ksenofontov, Ruski manastir sv. Pantelejmon, Simon Petra, Zograf, Konstamonit, Esfigmen, Kutlunusi i Karakala; dakle u svemu 11 manastira.

Svi pak ostali samostalni manastiri, izuzevši onaj Velike Lavre, (koji kako rekosmo pripada anahoretskom tipu), poprimali su karakter slobodnih tako zvanih idioritmičkih manastira.

III. Tip idioritmičkog monaštva.

Ovaj se tip monaštva stao uvoditi na Atosu istom potkraj 14. vijeka i stao tijekom vremena sve više prevladavati. Već etimološko značenje ovog naziva *ιδιόρρυθμος* upućuje nas, da je način života ovih monaha posvema oprečan onomu cenobitskom, a opet nije identičan s onim, što se zove anahoretski ili eremitski monaški život. Mjesto strogo hierarhične uprave imadu oligarhijsku, uređenu na republikansko-demokratskom principu, od zbora nekoliko monaha, izabranih glasovanjem. Pripadnicima ovoga monaškog tipa slobodno je posjedovati privatno vlasništvo. Stanuju u manjim skupinama ili zajednicama, ali bez ikakvih posebnih obveza na zajednički život, ili

kao samostalni privatnici u odijeljenim kućama ili zgradama. Ne blaguju kod zajedničkog stola, nego svaki napose, osim na svetkovine, ili u izvanrednim zgodama. Nijesu vezani ni na nošenje jednoličnog odijela, već im je to prepušteno na volju, izuzevši kapu kamilavku. Bave se privatnim poslovima sasvim po volji. Zajednička im je samo liturgija i groblje. Prema tomu ovakav način života sve se više udaljuje od monaškog duha. Ne valja se dakle čuditi, što i sama istočna crkva nije taj način monaškog života nikad izrijeком odobrila, premda se uvelike proširio i stao preotimati mah među monasima. Uvukao se naime među cenobitsko monaštvo tako, što se stalo popuštati u vršenju discipline i održavanju strogosti monaških zavjeta. Ovaj tip monaštva ne bi se dakle ni smio nazivati monaštvom u strogom smislu riječi, jer uistinu nije drugo nego simptom dekadence monaškog života u pravoslavnoj crkvi. Zato su ovakav tip monaštva osuđivali ne samo carigradski patrijarhe, nego i carevi, kaošto i mnogi znameniti monasi. Tako se primjerice grčki monah Pahomije u 16. vijeku izražava o njima vrlo drastičnom poredbom govoreći: »Ovi slobodni monasi, budući da su bez starješina, te žive po vlastitim pravilima i odredbama, a nipošto po onim, što ih je dala sveta i vasiljenska crkva, slični su ženi bludnici, koja sa svakim čovjekom nedopušteno opći.« Sv. Benedikt pak već davno prekoraва ovakvu vrst monaštva riječima: »Veri sunt sarabaitae, qui nulla regula adprobatī . . . adhuc operibus servantes saeculo fidem, mentiri Deo per tonsuram noscuntur . . . De his melius est silere quam loqui.« Slično se na njih tuži još prije sv. Jeronim, kad opisuje život egipatskih monaha.

Nažalost ovakav je tip monaškog života silno preoteo mah na Atosu, tako te je stekao najveći broj sljedbenika i ugnijezdio se gotovo u polovinu svih najznatnijih atonskih manastira. Ovom tipu atonskog monaštva pripadaju naime ovi manastiri: Dohijar, Ksiropotamski, Vatopedski, Iverski, Stavronikita, Pantokrator, Filoteja i Hilandar. Dakle u svemu od 20 njih 8 sa raznim filijalama (skiti), koji im pripadaju kao maticama. U ovoj vrsti monaha ishlapio je svaki smisao za pravi duhovni i asketski život, i sva je njihova pobožnost tek u mehanizmu liturgijskih formi.